

Wiarygodność zeznań świadków

Dowody są tkanką procesu karnego, dzięki którym proces żyje i może osiągać swoje cele¹. Każdy środek dowodowy w procesie karnym i oparte na nim ustalenia faktyczne mogą stanowić o prawdopodobieństwie, a nie o pewności faktów. Stwierdzenie to prowadzi do wniosku, że dokonane w procesie karnym ustalenia faktyczne na podstawie zgromadzonego materiału dowodowego, nawet przy dołożeniu maksymalnej staranności i sumienności, nie dają pełnej gwarancji, iż oparte zostały na podstawie stuprocentowo pewnych środków dowodowych².

Trafne wydaje się podkreślenie niebagatelnej roli w zakresie ścigania karnego, jaką odgrywa właściwa ocena wiarygodności wszelkich dowodów, a w tym w szczególności zeznań świadków, spełniających fundamentalną rolę w procesie karnym. Dowód z zeznań świadków bowiem występuje bardzo często, a jego należyte wykorzystanie oraz adekwatna ocena odgrywają dużą rolę w wyrokowaniu. Zeznania świadka, mimo dużego obciążenia subiektywizmem, są często jedyną metodą uzyskiwania informacji i ustalania prawdy sądowej³.

W literaturze polskiej odnaleźć można pojęcia „prawdziwości” i „szczerości” odnoszące się do świadka i składanych przez niego zeznań⁴. Pierwsze z nich ma charakter obiektywny i oznacza „zgodność treści informacji z rzeczywistością”, natomiast „szcze-

¹ A. Garbele, *Dowody w sądowym procesie karnym. Teoria i praktyka*, Warszawa 2010, s. 19.

² S. Pikulski, *Pewność środków dowodowych i ustaleń faktycznych w procesie karnym*, „Nowe Prawo” 1989, nr 5–6, s. 116.

³ T. Stępień, *Rola świadka w prawie karnym*, Toruń 2012, s. 35.

⁴ T. Hanusek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Kraków 2000, s. 216.

rość” ma charakter subiektywny odnoszący się do osoby świadka i oznaczający „dążenie świadka do przekazywania prawdy w jego zeznaniach”. Tak więc możemy spotkać cztery rodzaje zeznań świadka w zależności od tego, w jaki sposób skonfigurowane zostaną ze sobą czynniki obiektywny i subiektywny⁵.

Kłamliwe zeznania, a więc zarówno zeznania nieszczerze, jak i nieprawdziwe, są wynikiem świadomego aktu woli, natomiast źródła zniekształceń rzeczywistości w zeznaniach szczerych i nieprawdziwych są bardziej różnorodne, często utajone i mogą znajdować się zarówno w procesach fizjologicznych, jak i psychicznych.

Znane w kryminalistyce pojęcie błędu ma zastosowanie do zeznań szczerych. Rozróżniamy ich trzy rodzaje, tj. błąd opuszczenia, będący wynikiem obiektywnych warunków spostrzegania, błąd dodania, którego źródłem są nieświadome konfabulacje oraz błąd przeinaczenia, który może być wynikiem przyczyn powodujących zarówno błędy opuszczenia, jak i dodania.

Metody oceny wiarygodności zeznań świadków służą ustaleniu, czy zeznania są prawdziwe, czy nieprawdziwe, szczerze albo nieszczerze. Oceny bowiem intuicyjne są zawodne. Sama znajomość reguł procesowych, bez wykorzystania metod psychologicznych i kryminalistycznych, nie daje pełnych gwarancji zweryfikowania prawdziwości zeznań świadków.

Metody psychologiczne oraz metody procesowe należą do grupy konwencjonalnych metod oceny wiarygodności zeznań świadków. Z uwagi na fakt, iż wiedza psychologiczna jest wiedzą specjalną, wykraczającą poza zakres zainteresowań prawnika praktyka, a także to, że ilekroć w postępowaniu karnym pojawia się problem wymagający tej specjalnej wiedzy, sędzia lub prokurator zasięga opinii biegłego psychologa, skupię się w swoich rozważaniach na tej drugiej grupie metod procesowych.

Taktyka i metody przesłuchiwanie świadka uzależnione są od szeregu czynników, w tym od rodzaju przestępstwa, charakteru

⁵ K. Kremes, *Dowody w międzynarodowym postępowaniu karnym*, Toruń 2010, s. 152.

posiadanych informacji przez świadka, rodzaju jego spostrzeżeń, cech psychicznych, wieku, stosunku do sprawcy czynu oraz zainteresowania sprawą.

Przesłuchujący może ujawnić kłamstwa w zeznaniach świadka zarówno w trakcie przesłuchania świadka, jak i w okresie późniejszym oraz w czasie końcowej oceny materiału dowodowego przed rozstrzygnięciem sprawy. Do jego wykazania mogą służyć następujące metody: refleksji logicznej, szczegółowych pytań, ujawniania motywów nieszczerości oraz bezpośredniego wykazywania kłamstwa.

Metoda refleksji logicznej polega na wykazaniu świadkowi nieszczerych wypowiedzi na podstawie absurdalnych relacji lub popełnionych sprzeczności. Metoda szczegółowych pytań polega na zadawaniu pytań o uzupełnienia wypowiedzi, wyjaśnienie sprzeczności lub kontrolę ich prawdziwości. Pytania winny dotyczyć spraw ubocznych, drobnych szczegółów pozornie nieistotnych. Założenie bowiem jest takie, że zeznający nie szczerze koncentruje się na kwestiach zasadniczych, a nie podrzędnych. Metoda ujawniania motywów nieszczerości sprowadza się do ich ujawnienia przed przesłuchaniem lub w trakcie przesłuchania, najlepiej po złożeniu zeznań spontanicznych, a przed etapem zadawania pytań. Metoda bezpośredniego wskazywania kłamstwa stosowana jest w razie istnienia w sprawie dowodów wskazujących na nie szczerość zeznań świadka. Dowody te należy przedstawić świadkowi, wskazując na nie szczerość zeznań oraz występujące w sprawie sprzeczności.

Grupa kalifornijskich badaczy (R. S. Geiselman, R. Fisher, A. Prisk) wypracowała w 1984 r. koncepcję przesłuchania poznawczego. Koncepcja tego przesłuchania przewiduje 4 fazy: odtwarzanie kontekstu osobistego i środowiskowego, podanie wszystkich szczegółów, zrelacjonowanie zdarzenia w innym porządku oraz opisanie zdarzenia ze zmianą perspektywy. Metoda ta prowadzi do aktywizowania pamięci, jednak przy wadliwym jej stosowaniu może doprowadzić do odtworzenia zdarzeń, których świadek nigdy nie widział. Słusznie zauważa E. Gruza, iż przesłuchanie po-

znawcze winno mieć zastosowanie do świadka o wyższym stopniu inteligencji i chętnego do współpracy z przesłuchującym.

Zgodnie z art. 172 k.p.k. osoby przesłuchiwane mogą być konfrontowane w celu wyjaśnienia sprzeczności. Należy zaznaczyć, iż konfrontacja w stosunku do świadka anonimowego jest niedopuszczalna. Celem konfrontacji jest wyjaśnienie sprzeczności w zeznaniach świadków, wyjaśnieniach podejrzanych, a także w opiniach biegłych co do tej samej okoliczności. Konfrontacja może doprowadzić do ujawnienia kłamstwa jednego z przesłuchiwanym, podtrzymania wcześniej zajmowanego stanowiska przez obydwie osoby albo przyznania, że myliły się co do określonych okoliczności.

W kryminalistyce znane jest pojęcie „okazania pustego”, dokonywanego bez udziału osoby podejrzanej, w celu sprawdzenia wiarygodności identyfikacyjnej świadka rozpoznającego sprawcę przestępstwa. Metoda ta zawierająca pewne elementy podstęp, nasuwa jednak wątpliwości natury etycznej.

Wiarygodność zeznań świadka można także stwierdzić za pomocą eksperymentu procesowego art. 211 k.p.k. Eksperyment pozwala sprawdzić, czy świadek w określonych warunkach obserwacji mógł widzieć lub słyszeć to, o czym zeznał na okoliczność zdarzenia i przebiegu.

Ocenie wiarygodności zeznań świadka przez organ procesowy może również służyć opinia biegłego psychologa, wydana w granicach celów określonych w art. 192 § 2 i 4 k.p.k.

Do najbardziej znanych niekonwencjonalnych metod oceny wiarygodności zeznań świadka należy ekspertyza wariograficzna. Warto zaznaczyć, iż zdecydowana większość badaczy i procesualistów od początku stosowania badań wariograficznych odcina się od poglądu, iż wariograf jest „wykrywaczem kłamstw”. Tym samym urządzenie to nie może być wykorzystywane do badań szczerości wypowiedzi w procesie karnym. Badanie wariograficzne oparte na reakcjach emocjonalnych badanego, potwierdza

prawdopodobieństwo jednej z wersji i tym samym ułatwia zebranie materiału dowodowego⁶.

Do niekonwencjonalnych metod badania wiarygodności zeznań świadków należą także: utrwalanie zeznań na taśmie magnetofonowej, rekonstrukcja wizerunku na podstawie zeznań świadków⁷, termowizja, hipnoza oraz narkoanaliza.

Termowizja to technika przetwarzania obrazu termicznego ludzkiego ciała na obraz widzialny przy pomocy aparatury skonstruowanej do zogniskowania obrazu podczerwonego i natychmiastowego przetworzenia go w obraz widzialny. Może mieć ona zastosowanie do pomiaru zmian temperatury ciała w razie wywołania ich emocjami powodującymi np. zarumienienie czy blednięcie.

Wyniki badań termowizyjnych mogą natomiast wspomagać testy wariograficzne, których zastosowanie ujawnia znajomość zdarzeń kryminalnych, których sprawcą jest badany.

Narkoanaliza jest metodą badania psychiki przy użyciu dożylnego wstrzyknięcia środków farmakologicznych, co powoduje stan pasywności, obojętności, a jednocześnie osłabienie kontrolnej funkcji intelektu, obniżenie oporu woli badanego i zwiększoną sugestywność. W takim stanie badany mówi, co myśli i jest skłonny do zwierzeń. W Polsce nie odnotowano przypadków procesowego zastosowania narkoanalizy. Metoda ta od początku spotkała się z ostrą krytyką środowisk naukowych i prawniczych.

W świetle powyższych rozważań należy się zgodzić ze stanowiskiem K. Sitkowskiej, która słusznie zauważa, iż niekonwencjonalne metody oceny zeznań świadków mogą być wykorzystywane w różnym stopniu w zależności od ich przydatności procesowej, jednak doświadczenia praktyczne wskazują, iż nie spełniają one w postępowaniu karnym większej roli. Ograniczona jest także ich przydatność w postępowaniu dowodowym.

⁶ B. Hołyst, *Kryminalistyka*, Warszawa 2010, s. 1138.

⁷ T. Hanusek, *Nowe oferty kryminalistyki*, „Zeszyty Naukowe WSO” 1978, nr 7, s. 8.

W toku swoich rozważań starałam się przybliżyć w sposób jasny istotną, doniosłą, a zarazem niezwykle trudną problematykę wiarygodności zeznań świadków. To właśnie osobowe źródła dowodowe dostarczają blisko 90% informacji będących podstawą faktyczną wydawanych decyzji procesowych⁸. Paradoksalnie, to najczęściej wykorzystywane źródło dowodowe jest jednocześnie najmniej wiarygodne. Niestety istota kłamstwa nadal nie pozostaje zbadana do końca. Przedstawiciele różnych dziedzin poszukują od wieków odpowiedzi na pytania: dlaczego ludzie kłamią oraz jak kłamstwa wykrywać. Z punktu widzenia potrzeb wymiaru sprawiedliwości szczególnie ważne jest wykrywanie charakterystycznych symptomów kłamstwa przy stosowaniu właściwych i sprawdzonych technik badawczych. Można śmiało stwierdzić, iż problematyka ta ma węzłowe znaczenie w procesie karnym, skoro świadek jest podstawowym źródłem dowodowym, a jego zeznania zasadniczym dowodem w procesie karnym

Podsumowując, pragnę zgodzić się ze stanowiskiem E. Gruzy. Autorka nie bez racji akcentuje, iż ustalenie stopnia szczerości i pełności zeznań jest istotnym elementem oceny wiarygodności zeznań świadka. Szczerłość zeznań odnosi się do wewnętrznego przekonania zeznającego, że jego relacje odpowiadają rzeczywistości. Pełność natomiast zeznań, to umiejętność najwierniejszego, obiektywnego odtworzenia obserwowanego zdarzenia zawierającego możliwie największą liczbę możliwych do zapamiętania szczegółów”.

⁸ T. Hanusek, *Kryminalistyka. Poradnik detektywa*, Katowice 1993, s. 51.